

Eesti Välispoliitika Instituudi mõttepaber no. 15

November 2014

Valdai 2014

Küllalisautor: *Rein Müllerson, Tallinna Ülikooli juhtivteadur, Rahvusvahelise Õiguse Instituudi (Genf) president*

Valdai diskussiooniklubi 2014. aastal Sotšis peetud kohtumise peateema oli maailmakorra praeguste ja tulevaste suundumuste analüüs: kas on tekkimas uusi reegleid, mis vastaksid rahvusvahelistes suhetes praegu ilmnevatele suundumustele (ja ühtlasi, millised need suundumused ise on) või muutub maailma kõigiti vabaks, jäädes üldse igasuguste reegliteta, või tekivad maailma eri osade jaoks eri reeglid (st kujuneb omamoodi normatiivne mitmekesisus), sest kui ka reeglitest, mis on valitsenud alates külma sõja lõpust, ei ole ehk päriselt veel loobutud, siis vähemalt tõlgendavad maailmapoliitika peatoimijad neid üsna erinevalt.

Mõistetavalt pööras maailma ja Venemaa ajakirjandus tähelepanu president Putini kõnele ja vastustele kohalviibijate küsimustele, millest mõnedki olid Venemaa presidendile päris ebamugavad. Kuid enne seda kõrghetke olid Valdai klubis käinud kolm päeva paneelarutelud sellistel teemadel nagu Lähis-Ida ja Ukraina, samuti üldisematel riikide ja impeeriumide tõusu ja languse ning poliitilise juhtimise ja hegemoonia teemadel. Oli olnud ka kohtumisi Venemaa poliitiliste suurkujudega, näiteks Putini administratsiooniülema Sergei Ivanovi, esimese asepeaministri Igor Šuvalovi ja Venemaa välisministri Sergei Lavroviga. Vladimir Putini kõrval seisis poodiumil Austria endine kantsler Wolfgang Schüssel ning Prantsusmaa endine pea- ja välisminister Dominique de Villepin. Et kohtumiste formaat, kui jätta kõrvale lõpukohtumine president Putiniga, näeb ette mitte avaldada, kes ütles mida, ei hakka ka mina ütleva, kes milliseid ideid ja mõtteid väljendas. Siiski tasub mainida, et aktiivsete osalejate seas oli eksperte Ühendriikidest, Suurbritanniast, Prantsusmaalt, Saksamaalt, Hiinast, Indiast, Egiptusest, Jaapanist, Iisraelist

ja loomulikult Venemaalt. Minu meelest olid eemale jäänud pistrikud mõlemast äärmusest, st inimesed, kes on arutult Venemaa-vastased (loe: Ameerika-meelsed) või Venemaa-meelsed (loe: Ameerika-vastased).

Loomulikult oli Venemaa - eriti oma välis-, aga ka sisepoliitikaga - enamiku, aga siiski mitte kõigi arutluse all olnud teemade keskmes. Washingtoni osa kas Moskva suhtes või ainsa üliriigina maailmas käsitleti paljudes aruteludes, mõnikord ka konkreetselt. Ühe kõrgetasemelise Vene osavõtja märkuse, et tänapäeval ei ole võimalik Venemaad ette kujutada ilma Putinita, st sisuliselt Putin tähendab Venemaad ja Venemaa tähendab Putinit, ning ühe Ameerika osaleja märkuse (mida esimesena väljendas aastaid tagasi riigisekretär Albright), et USA on asendamatu riik, ilma milleta valitseks maailmas kaos ja anarhia ning keegi ei hoolitseks üldise hüve eest, kontekstis tekkis küsimus, kas ei mõtle mitte ameeriklased ja venelased põhimõtteliselt ühtmoodi. Jäi küll mulje, et ainult vähesed venelased usuvad, et Putin on Venemaal asendamatu ja ilma temata oleks maast saanud juba Ühendriikide koloonia, samal ajal kui Ameerika poliitiline eliit kipub tõsiselt arvama, et ilma nende riigi juhtimiseta läheks maailm täiesti hukka. Nende mõttemaailmade sarnasus on hämmastav, ent need, kellele niisugused ideed on omased, ei suuda näha irooniat, mis selles sarnasuses peitub. Kui esimesed alahindavad oma maa inimpotentsiaali, siis teised suhtuvad ülbelt kogu maailma. Minu arvates on Ameerikal võimas potentsiaal head teha, mida on ka mõnelgi korral tõhusalt ära kasutatud (Teine maailmasõda, Euroopale mõeldud Marshalli plaan, Eesti okupeerimise mittetunnustamine jne), aga samal ajal on maailma tugevaima riigi eksimused samuti äärmiselt ränkade tagajärgedega. Pealegi võim korrumppeerib ja absoluutne võim korrumppeerib absoluutselt. Kui riigisiselt on võimude lahusus mõeldud takistama liigse võimu koondumist autokraadi kätte, siis rahvusvahelistes suhetes on sama osa etendanud jõudude tasakaal, mille Euroopas institutsionaliseeris Viini kongress 1815. aastal, mis tagas maailmajaole ajaloo pikima rahuperioodi. Mitmed Valdai kohtumise kõnelejad märkisid, et kuna järgmisel aastal seisab ees "Euroopa kontserdi" loomise 200. aastapäeva tähistamine, oleks soovitatav mõtiskleda nende ideede ja praktilise poliitika üle, millest juhendusid inimesed, kes pärast Napoléoni sõdu suutsid mõelda laiemalt kui ainult omaenda riigi kitsaste huvide peale. Loomulikult on riiklikud huvid seniajani igasuguse välispoliitika lähtepunkt, aga valgustatud riiklikud huvid eeldavad arvestamist ka teiste riikide seisukohtadega. Äärmiselt oluline oli seejuures, et võidukad riigid ei alandanud, isoleerinud ega nõrgestanud lüüasaanud Prantsusmaad, vaid lõimisid selle loodavasse Euroopa poliitilisse arhitektuuri. Selles mõttes oli 1919. aasta Versailles' rahukonverents, mis lõpetas hiljem Esimese maailmasõja nime saanud kokkupõrke, sootuks teistsugune.

Triumfeerivad võitjad alandasid, isoleerisid ja nõrgestasid lüüasaanud Saksamaad ning külvasid sellega maha järgmise, veel õudsema sõja seemned. Mitmed kõnelejad mainisid Christopher Clarki raamatut "Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914" hoiatusena, kuidas Euroopa rahvad ja riigid, kellest ükski ei soovinud ega kavatsenud 1914. aastal vallandada kogu maailmajagu hõlmavat relvastatud konflikti, otsekui uneskõndijad sammusid järk-järgult pingeid üles kruvides lausa kogu maailma haaravasse palangusse. Kõik kartsid esimesena silmi avada. Selgemõistuslikkust peeti nõrkuseks ja keegi ei suutnud kuristiku servalt tagasi astuda. Kas me ei kõnni tänapäevalgi kui unes kuhugi, kuhu tegelikult ei soovi keegi minna ja mida keegi isegi ette ei kujuta?

Selles kontekstis arutati ka Lääne sanktsioone Venemaa vastu. Kui võis oodata, et Venemaa eksperdid seisavad sanktsioonide vastu, oli huvitav ja tähtis see, mida märkis üks Ameerika ekspert, kes pööras tähelepanu erinevusele sanktsioonide mõju ja tõhususe vahel. Isegi kui kõik Sotšis sõna võtnud Venemaa poliitilise eliidi esindajad olid üksmeelel, et sanktsioonid avaldavad negatiivset mõju Venemaa majandusele, eriti finantssektorile, ei tähenda see veel, et nad oleksid ka tõhusad. Selleks peaksid nad muutma Venemaa käitumist nii, nagu seda soovivad sanktsioonide rakendajad. Seda pole aga juhtunud. Üks kõrge Venemaa ametiisik lausus isegi, et sanktsioonide kiire lõpetamine mõjutaks negatiivselt Venemaa majanduse reformimist, sest sanktsioonid on olnud ühtaegu omamoodi äratuskell, mis on sundinud Venemaad tõsiselt tegelema vähetõhusa majanduse probleemidega, eriti tugeva sõltuvusega nafta- ja maagaasiekspordist. Sanktsioonide kiire lõpetamine lubaks Venemaa majandusel endistviisi edasi kulgeda. Samuti on sanktsioonid kaasa aidanud Venemaa ja Hiina edasisele lähenemisele, mis ei ole ei Venemaa ega Lääne, eriti Ühendriikide huvides.

Ühe huvitavama küsimuse president Putinile esitas Washingtoni Globaalsete Huvide Keskuse (Center on Global Interests) president Nikolai Zlobin (ma avalikustan siin tema nime ainult seepärast, et seda küsimust näidati ka Venemaa telekanalitel). Ta võrdles Washingtoni reageerimist (pigem küll ülereageerimist) 11. septembri terrorirünnakutele Venemaa reageerimisega (ülereageerimisega) Lääne sanktsioonidele. USA "sõda terroriga" ei toonud kaasa ainult mõned hukatuslikud sõjad välismaal (eriti Iraagis, mis andis oma panuse nõndanimetatud Islamiriigi esilekerkimisse, mille vastu Washington koos oma liitlastega peab praegu "sürrealistlikku" sõda, mis oli üks Valdai arutelude tähtteemadest), vaid ka mitmesugused inimõiguste rikkumised kodu- ja välismaal (Guantánamo, Abu Ghraib, "erakorraline üleviimine", veega piinamine ja muud piinamisviisid). Venemaa reageerimine sissepiiramisele NATO poolt ja praegu kehtestatud sanktsioonidele on samuti viinud või

olnud vähemalt ettekäändeks rünnakutele Venemaa-siseste režiimivastaste vastu. Kuigi president Putin selle analüüsiga ei nõustunud ja põhijoontes vältis vastamist Nikolai Zlobini küsimuse põhituumale, väärrib tähelepanu mõte, et praegused pinged tugevdavad Putini režiimi Venemaal ning marginaliseerivad veelgi enam opositsiooni, mis ei suuda eristada ühelt poolt Moskva üldiselt kaitseiseloomuga ja re-aktiivset reageerimist (kuigi see tihtipeale rikub rahvusvahelise õiguse fundamentaalseid norme) NATO lähenemisele Venemaa piiridele ja teiselt poolt Kremli reaktsioonilist sisepoliitikat. Selles mõttes tegutseb Lääs otsekui Kremli tahtmatu liitlane Venemaa opositsiooni vastu.

President Putini kõne, mille läbiv teema oli Ameerika juhtrolli ja ainulaadsuse vastustamine maailmapoliitikas, sisaldas mitut mõtet, millele tahaksin eraldi tähelepanu pöörata. Tema allegooriat karust, kes elab taigas ilma kelleltki selleks luba küsimata ja kaitseb jõuliselt oma reviiiri igasuguse välise sissetungi eest, aga ei lahku ometi kunagi vabatahtlikult taigast, sest tunneb end mujal ebamugavalt, võib pidada nii hoiatuseks välise sekkumise eest asjadesse, mida Kreml peab siseasjadeks, kui ka ähvarduseks kaitsta Venemaa eluliste huvide sfääri. Samal ajal võib seda pidada ka lubaduseks, et kui karu jäetakse rahule, ei sekku ta teiste jõudude huvifääridesse. Selles mõttes kinnitas Venemaa president, et Venemaa ei ähvarda ühtegi naaberriiki, mis ühtlasi tähendas ka Ukraina territoriaalse terviklikkuse kinnitamist (välja arvatud mõistagi Krimm).

Pole kahtlust, et selliseid kohtumisi, mis toovad kokku eri maade, kultuuride ja tsivilisatsioonide esindajaid, kes olemasolevatest erinevustest hoolimata, mida nad ei hakkagi varjama, austavad üksteist ja soovivad üksteisele head (mis tähendab, et nii vana kui ka uue külma sõja entusiastid on kõrvale jäetud), on hädasti vaja suhtlemiskanalite elushoidmiseks suurte pingete ajal, et nii luua sildu, millega vältida maailma uneskõndi otse kuristikku.